

Egy hasznos kapcsolattörténeti könyv

Az elmúlt évben Jugoszláviában, Újvidéken látott napvilágot Dávid András *Mos-tovi uzajamnosti. Poglavlja o jugoslovensko-madžarskim kulturnim i književnim vezama* (A kölcsönösség hídjai. Fejezetek a jugoszláv—magyar kulturális és irodalmi kapcsolatokról) című kötete.

A jeles újvidéki kutató műve többet nyújt, mint amit az alcím sejtet, mivel a szerző lényegében kronologikus rendben ad áttekintést a jugoszláv népek és magyarok közötti irodalmi és kulturális kapcsolatokról a honfoglalástól szinte napjainkig. Túlnyomórészt természetesen az utolsó száz év jelenségeivel foglalkozik, mert erre a korszakra vonatkozólag bővebben rendelkezik megbízható adatokkal. Így többek között olvashatunk Petőfi költészetének és Madách *Tragédiájának* délszláv fogadtatásáról. Veljko Petrović, a zombori születésű szerb költő és író, Miroslav Krleža, a nálunk elsősorban drámáiról ismert nagy horvát író magyar vonatkozásairól, valamint a Nobel-díjas Ivo Andrić műveinek magyar recepciójáról, s végül vázlatos áttekintést kapunk a jugoszláv—magyar kapcsolattörténeti kutatásokról is.

Abból a körülményből, hogy Dávid András kerekben tizenkét évszázad kapcsolattörténeti jelenségeit egy viszonylagosan kis kötetben dolgozza fel, természetszerűleg adódik, hogy csak a legfontosabb eseményeket tárgyalhatta részletesebben. Meg kell azonban mindjárt az elején jegyeznünk: ez a mű mindenekelőtt a jugoszláviai és magyarországi nemzetiségi iskolák tanítói, tanárai számára igen értékes kézikönyv. Ezen túlmenően hasznos tudományos segédkönyv is lehet, elsősorban azért, mert a témára vonatkozó szinte valamennyi adat egy kötetben található, másrészt pedig gazdag jegyzetanyaga miatt, mely további kutatómunkára is ösztönözhet.

A régebbi korokkal foglalkozó fejezetek közül azokat emelhetjük ki, melyekben a szerb és horvát népköltészet, valamint a magyar történelem és irodalom kapcsolatairól van szó. Ezen a területen, ahol a szerző nagyrészt saját kutatásaira támaszkodhat (elegendő talán, ha kiváló bölcsészdoktori értekezését — *Hiteles magyar hősök a délszláv népek énekhagyományában* — említjük) fölüeny biztonsággal kezeli az anyagot, akár a szerb és horvát hősi énekek magyar alakjairól — Nagy Lajosról, Hunyadi Jánosról, Székely Jánosról, Mátyás királyról és másokról — beszél, akár arról a hatásról szól, melyet a délszlávok népköltészete a XVI. századi széphistóriáinkra (például *Béla király* és *Bankó leánya*) és a reformkori költészetünkre gyakorolt. A XIX. század első felében — mint tudjuk — kedvelt volt nálunk a Toldy Ferenc által „szerbus manier”-nak nevezett versforma. A rím nélküli tizes sorokkal magyar nyelven először az *Azzán-aga* című balladában találkozhatunk, melyet Kazinczy 1789-ben fordított le (németből), és 1813-ban tett közzé. A „szerbus manier” művészi tökéletességre Vörösmarty költészetében jut (*Hedvig, Csák, Földi mennyi*), majd végül még Petőfi *Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe* című versében szólal meg.

Említésre méltó a kötet szerzőjének költői tehetsége is. Szemléltetés céljából, mondanivalójának illusztrálására több magyar költeményt ügyesen ültet át szerb-horvát nyelvre. Csengő, gördülékeny sorokban nemcsak hű fordítást ad, hanem általában az eredeti szöveg hangulatát is jól érzékelteti.

Dávid András elsősorban irodalomtörténész, s így teljesen érthető, hogy munkájában főleg az irodalmi kapcsolatokkal foglalkozik, annál is inkább, mivel ezen a téren saját és más szakemberek előmunkálataira, tudományos eredményeire is támaszkodhat. Egy ilyen átfogó téma feldolgozásában természetesen több nemzedék kutatásának gyümölcsseit is tekintetbe kell venni, és az időtálló megállapításokat, eredményeket korunk igényeinek megfelelően kell felhasználni. A szerző, dicséretére legyen mondvá, a szakirodalomban általában jól tájékozott, s nemcsak a könyv alakban megjelent műveket, hanem a gyűjteményes kiadványokban és szakfolyóiratokban található tanulmányokat, cikkeket is ismeri, bár itt — magától értetődően — némi hiányok is előfordulnak.

Az érdekes újvidéki kutató könyvének olvasása közben felmerül azonban a kérdés, mi tekinthető irodalmi kapcsolatnak. Vajon Petőfi katonáskodása Marburgban (Maribor), Zágrábban (Zagreb), Károlyvárosban (Karlovac) irodalomtörténeti kapcsolat-e? Igaz, a magyar költő itt írta néhány ifjúkori versét, de mivel ezeken az ottani emberek, az életforma és irodalom semmilyen nyomot nem hagyott, a fenti kérdésre adott válasz véleményünk szerint csak tagadó lehet. Dávid eltúlozza a „jugoszláv táj”-nak Petőfi költészetére gyakorolt hatását, mint ahogyan az is merész állítás, hogy Jakov Ignjatović, a szentendrei születésű szerb regényíró rajzolta meg a „költő leghűbb portréját” emlékirataiban, felidézve Petőfivel való egyetlen találkozását a „Komlókert” nevű vendéglőben.

Talán több kapcsolattörténeti elemet találhatnánk a múlt század nyolcvanas éveit kiemelkedő költői egyéniségének, a szerb Vojislav Ilićnek *Na čardi* (A csárdánál) című versében, melyben a költő a magyar szabadságharc egyik szerb anekdotáját dolgozza fel: egy szerb és egy magyar lovas véletlenül találkozik a pusztán, de ahelyett hogy kardot rántanának, a szerb katona javaslatára belépnek a csárdába, hogy koccintsanak egymással.

A magyar szabadságharc témájánál maradva, nem értjük, miért nem említi Dávid a horvát romantika, az illirizmus legnagyobb költői egyéniségének, Ivan Mažuranićnak 1848-ban kiadott kétnyelvű röpiratát *A horvátok a magyaroknak. Felelet az 1848-ik márciusi és áprilisi magyar hirdetésményekre*. Annál is inkább, mert itt még felcsillan az együttműködés reménye, „a magyar korona alatt élő összes népek és nyelvek egyenlősége” alapján. Szólni kellett volna arról is, hogy az említett nagy horvát költő ifjú korában magyarul kezdett verselni, és első, nyomtatásban napvilágot látott műve egy magyar nyelvű óda volt, melyet a diákköltő 1832-ben Űrményi Ferenc fiumei kormányzóhoz intézett.

Mint már említettük, a szerző a régebbi korszakokkal is foglalkozik. Ezek a fejezetek azt a benyomást keltik, mintha Dávid nem minden esetben érezné az elmúlt korok hangulatát, mintha kissé nehezen tudná magát a régi évszázadokba beleélni. Például nem mindegy, milyen nyelven beszélt Janus Pannonius gyerekkorában? Ezt a kérdést felesleges feltenni már csak azért is, mivel biztos megoldásra a szerző szerint sincs semmi remény. Ami eszmei és művészi szempontból lényeges, az mégiscsak a költő latin nyelven írt, kiváló humanista költészete, mely mind a magyar, mind a horvát és talán még az olasz népnek is közös irodalmi öröksége és kulturális hagyománya.

Verbőczy István *Tripartitum*ának 1574-ben készült horvát nyelvű fordításával kapcsolatban a szerző nagyon helyesen mondja, hogy ez a jogtudományi munka, a nemzetek felett álló feudális osztályok emlékeként maradt fenn. Ebből az is következik, hogy a nemzetek feletti osztályok képviselőit sem lehet mindig egyértelműen egy nemzethez sorolni. Nem kell tehát azon sem csodálkoznunk, hogy Gregori... — az ismeretlenség homályába burkolt magyar költő — verset írt Jaksics Demeter, azaz Dmítar Jakšić szerb vitézről, s hogy ezt a Mohácsnál elesett Paksy János fel is jegyezte. A szerb származású hős a költőnek és a másolónak is egyszerűen Mátyás király vazallusa volt, aki mind a törökök elleni harcokban, mind a király diplomáciai szolgálatában érdemeket szerzett. A guszlár, a szerb vagy horvát népi énekes, éppúgy nem „magyarokat” látott Hunyadi Jánosban és a többi magyar származású hősben, hanem olyan férfiakat, akik vitézül harcoltak az akkori legveszélyesebb, legnagyobb ellenség, a török ellen.

Félreértések elkerülése végett hangsúlyozni szeretnénk: Dávid András könyve igen hasznos, értékes mű, melyet a szakmabeliek is haszonnal forgathatnak. A fenti észrevételeket és a még lejjebb következő kisebb megjegyzéseket nem azzal a szándékkal írjuk le, hogy a kötet kétségkívüli értékeit vitassuk, hanem azért, hogy a remélhetőleg hamarosan megjelenő második kiadásban (hiszen az első csak 2000 példányban látott napvilágot) a kisebb pontatlanságokat könnyebben lehessen helyesbíteni és hogy esetleg még némi kiegészítésekre is sor kerülhessen.

A szerző említi Junije Palmotić XVII. századi horvát drámáiró magyar vonatko-

zású dicsőítő énekét, de nem szól magyar hősokeket felvonultató és részben Budán játszódó drámáiról.

Talán említést érdemelt volna P. Kanavelović (XVII. századi horvát költő) húsz énekből álló eposza Könyves Kálmánról, amelyben a magyar király dalmáciai terjeszkedéséről is szó van.

Kissé furcsa a szerzőnek az az állítása, hogy a magyar felvilágosodásnak „arisztokratikus” jellege volt. Mintha számára a „nemesi” és az „arisztokratikus” jelző ugyanazt a tartalmat fedné.

Megjegyezzük: Szász Károly nevű matematikusunk is volt, itt azonban a lelkész és püspök Szászról van szó.

Dávid András részletesen és kellő hangsúllyal tárgyalja Csuka Zoltán irodalomközvetítő tevékenységét. Köztudott: az ismert fordító nevéhez több mint 200 szerb, horvát, szlovén és macedón irodalmi mű átültetése fűződik, ami világviszonylatban is egyedülálló. Hatalmas teljesítményével, irodalomtörténeti jellegű munkáival, a lefordított alkotásokban megjelentetett elő- és utószókkal, valamint személyes baráti kapcsolatai révén Csuka az utóbbi évtizedekben egyik legjelentősebb élő összekötő láncszem a magyar és a jugoszláviai irodalmi élet között. Életműve önmagáért beszél, ám — úgy gondoljuk — túlzás azt mondani, hogy fordításait egy sorba lehet állítani az eredeti jugoszláv művekkel. Ez egyrészt lehetetlen, másrészt Csuka Zoltán és óriási, egyedülálló munkássága nem igényel felnagyított, frázisszerű dicséretet.

Kicsit árnyaltabban lehetne megfogalmazni *Az ember tragédiája* délszláv fogadtatásáról szóló fejezetet. Nem helytálló az a kijelentés, mely szerint a jugoszláv olvasóközönség Madách örökbecsű alkotása iránti érdeklődése Petőfi költészetének széles körű népszerűségét is túlszárnyalta. Annál is inkább, mivel a szerző más helyen maga mondja: a *Tragédia* hűvös fogadtatása elodázta színre vitelét. Petőfi költészete — főként a múlt század második felében — annyira közkedvelt volt a délszláv olvasóközönség körében, hogy népszerűségével egyetlen magyar író vagy költő sem vetekedhetett. „... talán sehol sem fogadták úgy be, nem érezték annyira magukénak, nem fogadták szinte örökbe, mint nálunk, különösen a szerbeknél. A szerbek még a nevét is a maguk módján, bizonyos hazai gyöngédséggel ejtették »Petefija«, mert híre távoli településeinkig is eljutott, s mert lefordított versei utat törtek maguknak a legszelesebb rétegekhez...” — írja Veljko Petrović, századunk jeles szerb költője és írója, egyik, 1965-ben megjelent esszéjében.

Dávid természetesen említést tesz több magyar nyelven kiadott szerb, horvát és szlovén irodalmi műről. Az magától értetődik és szinte törvényszerű, hogy néhány fordítás elkerülte figyelmét. Ezért megemlítünk itt néhány, véleményünk szerint jelentősebb kiadványt, melyekkel a második kiadást esetleg ki lehetne egészíteni. A Gyulai Pál által szerkesztett Olcsó Könyvtárban, 1903-ban látott napvilágot a sokoldalú szerb író, Branislav Nušić egy kötete *Egy káplár emlékeiből* címen, mely változtatott elbeszéléseit tartalmazza. 1941-ben az említett Crnjanski-regényen kívül, Ivan Cankar, a századforduló szlovén irodalma kiemelkedő egyéniségének *A szegénysoron* című regénye, és a horvát Slavko Kolar *Ítéletnap* című elbeszéléskötete jelent meg.

Még megjegyeznénk, hogy az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a budapesti színházakban Miroslav Krleža drámái közül nemcsak a *Glembay Ltd-t* adták nagy sikerrel, hanem a trilogia másik két darabját is, az *Agóniát* és a *Lédát*.

Nem érthetünk egyet a szerzőnek azzal a véleményével, mely szerint a múlt század harmincas éveiben Pest-Budán szerb nyomda működött volna. A félreértés valószínűleg abból adódott, hogy 1825 és 1864 között valóban itt nyomták a *Letopist*, a szerbek első irodalmi és tudományos folyóiratát, mely még ma is rendszeresen megjelenik Újvidéken, és a szerb könyvek túlnyomó többsége is Pest-Budán látott napvilágot az említett időben. Ekkor végezte itt kultúrmissziós munkáját a *Matica srpska*, az első szerb irodalmi társaság is. Ezért általánosan elfogadott az a vélemény, hogy mai fővárosunk volt a múlt század első felében az egyetemes szerbség általános kultúrközpontja. A könyvek és egyéb szerb nyelvű sajtótermékek azonban

nem egy „szerb nyomdában” készültek, hanem a budai Egyetemi Nyomdában, melynek akkor privilégiuma volt a cirillbetűs kiadványok nyomtatására.

Az előttünk levő könyv kiállítása tetszetős, annak ellenére hogy fűzött formában adták ki. Különösen a szakavatott kézzel kiválasztott illusztrációk érdemelnek dicséretet.

A recenzió olvasója is megállapíthatja, a fenti megjegyzések, észrevételek nem csökkentik a könyv kétségtelen erőnyeit, de esetleg hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a következő kiadás még megbízhatóbb és hasznosabb kézikönyv legyen.

PÓTH ISTVÁN

ZOLTÁNFY ISTVÁN: KETTEN